

Masallarımızda Marangozluk Kavramı

Carpentry in Turkish Tales

Saim Sakaoğlu*

Özet:

Türk masallarında ana kahraman olan bir marangoz bulunmamaktadır ancak önemli yan karakterleri arasında marangoz olan masallar mevcuttur. Bu çalışmada yan karakterleri arasında marangoz bulunan masallar incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Masal, Türk masalları, Marangoz.

Abstract:

No Turkish tale has a carpenter as a hero; however, carpenters feature as secondary characters in Turkish tales. This article examines tales with carpenters as side characters in them.

Keywords: Fairy tale, Turkish fairy tales, Carpenter.

Bu yazımıza, "Bir varmış, bir yokmuş; evvel zaman içinde, memleketin birinde bir marangoz varmış." diye başlamak isterdim. Başka kültürlerde kahramanı marangoz olan masallar vardır; biz de ise önemli kahramanlarından biri marangoz olan masallar vardır. Yani bizim masallarımız da marangoz açısından öksüz veya yetim değildir.

Masallardaki meslekler anlatılan konuya göre belirlenir. Bazen benzer kavramlarla adlandırılan meslekler arasında kolayca değişim olabilmektedir. Mesela, çiftçi yerine köylü denilebiliyor. Bunlarla özdeşleşen rençber kelimesi ise pek az kullanılır.

İşlerini yapmada benzer aletleri kullandıkları hâlde işin inceliğine kabalığına göre ayrı adlarla anılan iki meslek doğrudan konumuzla ilgilidir: marangoz ve dülger. Bakalım sözlükler bu iki kavramı nasıl ayırt ediyorlar:

marangoz: Dolap, masa, yazıhane gibi ince tahta işleri yapan, "ağaç işleriyle uğraşan kimse", sanatkâr. (Tulum vb. 3/I-O, 1991: 828); ağaç işleriyle uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan usta (TDK/Türkçe Sözlük 2/K-Z, 1998:1506).

* Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Selçuk Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, Konya.

İlk kaynakta kelimenin İtalyanca olduğu kayıtlıken ikinci kaynak kelimenin Yunanca ve özgün yazımının *maraggus* olduğunu belirtiyor.

dülger: Binaların kapı ve pencereden başka ahşap kısımlarını yapan sanatkâr. (Tulum vb. 2/C-I, 1991: 299); yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse (TDK/Türkçe Sözlük 1/A-J, 1998: 652).

Her iki sözlükte de kelimenin Farsça olduğu kayıtlıken asılları farklı şekillerde verilmiştir: dūrû-ger/ durûd-ger.

Masallardaki işlerin önemli bir bölümü dülgerlik olmakla beraber hiç anılmaz. Ayrıca, marangoz olarak belirtilen kahramanların yaptığı işin her iki meslekle de ilgisi olmadığı görülür.

Masallarımızda dört dörtlük bir marangoz söz konusu değildir; onlar, masalın anlatımı gereği, ihtiyaç duyuldukları anda ortaya çıkarılırlar. Bazen, yaptıkları işe bağlı olarak marangoz oldukları açıkça belirtilirken bazen de yapılan işin bir marangozun işi olduğu anlaşılır. Genelde bu iş yapılırken kullanılması gereken aletlerden de söz edilir; ancak bu aletlerin sayısını pek fazla tutmazlar.

Üzerinde ‘marangoz-marangozluk’ araştırması yapılacak yüzlerce değil binlerce masal vardır. Biz, bu alanda ortaya koyduğumuz dört çalışmamızdan yola çıkacağız.

1. Gümüşhane Masalları /Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973, XVI+700 s., 2. bs. Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara 2002, XVII+ 558 s.

2. Türk Çocuklarına Masallar, Ankara 1977, IV+198 s. (küçük boy)

3. Kıbrıs Türk Masalları, Ankara 1984, 167 s., 2. bs. 1986.

4. Masal Araştırmaları, Ankara 1999 [X]+341 s., öbür baskıları: 2003, 2007.

Masal alanındaki başka çalışmalarım da vardır; doğrudan konumuzun içinde olmadıkları için yararlanılmamış, ancak anılmaları uygun görülmüştür.

5. Türkmen Masalları, Ankara 1991, VIII+ 173 s.

6. Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C.II, Ankara 2002.

Bütün Türk dünyası ile ilgili olan ve Masallar adını taşıyan bölüm tarafımızdan yazılmıştır: s. 131-312 (182 s.).

İlk dört kaynağımızda sırasıyla; 70, 18, 19 ve 33 [22+11] olmak üzere toplam 141 masal metnine yer verilmiştir. Beşinci kaynağımızda 42 metin yer almaktadır. Sonuncu kaynağımız ise inceleme olup masal metnine yer verilmemiştir.

Bu arada altı öğrencimin de masal konulu doktora tezlerini yönettim: Ali Berat Alptekin (Taşeli Platosu Masalları), Mehmet Özçelik (Afyonkarahisar Masalları), Behiye Köksel (Gaziantep Masalları), Yılmaz Önay (Van Masalları), Seyit Emiroğlu (Meram Masalları), Nedim Bakırcı (Hayvan Masalları).

Ayrıca, pek çok genç meslektaşımın da masal konulu çalışmalarına raporlar yazdım. Bunların başında, ilk kitabını, daha üniversite son sınıf öğrencisi iken, Ali Berat Alptekin’le birlikte üç imzalı olarak hazırladığımız Esmâ Şimşek gelmektedir.

Artık bu ‘masal donanım’ında marangozların dünyasına girebilirim.

İlk masamız, ‘İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu’ adını taşıyor (Sakaoğlu 1973: 351-353; 2002: 281-283). Masalımızı, 1969 yazında, Gümüşhane’nin Kelkit ilçesinde, o yıl 39 yaşında olan Mustafa Doğan’dan derlemiştım. İşin ilgi çekici yanı Doğan’ın mesleği marangozluk idi ve o onlarca erkek kaynak kişimin tek marangozu idi.

Masalımız, “Evvel zaman içinde fakir bir adam varmış. Bu adam balık tutarak geçinirmiş. Bunun bir de yedi sekiz yaşlarında oğlu varmış.” (s. 351; 281) cümleleriyle başlıyor.

Birlikte balık tutmaya giden baba ile oğlu ilk balığı tutunca baba balığı çocuğuyla eve gönderir. Oğul yolda bakar ki balık canlı... Hemen balığı suya atar. Üçüncü gün de aynı işi yapan çocuk baba dayağını yiyince evden kaçar.

Yolda karşılaştığı bir adamla arkadaş olur. Ancak çıplak adamın bir teklifi vardır: Ne kazanırlarsa yarı yarıya bölüşecekler!

Bundan sonrasını masalımızdan okuyalım.

Bunlar gide gide bir memlekete varırlar. O memleketin padişahının kızı da doğduğundan beri hiç konuşmazmış. Padişah tellâl bağırtıyor:

“Benim kızımı kim konuşursa hem kızımı vereceğim, hem de yedi deve yükü altın vereceğim.”

Çıplak der ki: “Arkadaş, haydi gidelim; biz bu kızı konuşuruz. Eğer kızı konuşursak altınları da alırız, kızı da alırız. Elimize böyle kâr bir daha geçmez.”

Bunlar saraydan içeri girip padişahın divanına çıkarlar “Padişahım, biz senin kızını konuşuracağız.”

“Peki.”

Kız da bir perdenin arkasında oturmaktadır.

Çıplak anlatmaya başlar: “Zamanın birinde üç arkadaş varmış, bunlar bir seyahate çıkıyorlar. Fakat birbirinin sanatının ne olduğunu bilmiyorlar.

Bir gün bunlar ıssız bir meşeye[ormana] girerler. Yırtıcı hayvanlardan korktukları için üçer saat nöbet beklemeye karar verirler, sıra ile nöbet beklemeye başlarlar. İkisi uyurken ilk nöbeti tutanın canı sıkılır. Marangoz olduğu için can sıkıntısını gidermek için ağaç gövdesinden bir kız heykeli yapar.

Nöbeti bitince sırası gelen arkadaşını uyandırıp kendisi yatar. Nöbetçi bakar ki ilerde bir insan dikilmiş, üç defa kim olduğunu sorar. Yavaşça yanına yaklaşır ki bir kız heykeli. “Demek bizim arkadaş marangozmuş, bunu yapmış. Ben de bunun elbiselerini dikivereyim.”

Terzi de bunun elbiselerini dikip giydirir. Nöbeti bitince öbür arkadaşını uyandırıp kendisi yatar. Bu da ilerde birisinin dikildiğini görür:

“Sen kimsin?” diye seslenir. Fakat ses gelmez, yanına yaklaşır ki bir heykel. Anlar ki arkadaşının biri marangozmuş, heykeli yapmış; birisi de terziymiş, giydirmiş. Bu da hoca imiş. “Ben de Allah’a dua edeyim de Allah buna bir can versin.” demiş. Ellerini kaldırıp Allah’a dua eder, bunun da dileği kabul olur, ağaç canlanır.

Sabah olup da hepsi kalkınca kızı aralarında pay edemezler. İş mahkemeye akseder, hâkime sorarlar:

Hâkim efendi bir türlü cevap veremez.

“Padişahım, bu kız marangozun mu, terzinin mi yoksa hocanın mı?” Vezir vüzera birbirine karışırlar:

“Kız terzinin.”

“Hocanıdır.”

“Hayır, kız marangozundur.”

Hiçbirinin cevabı birbirini tutmaz, cevap veremezler. O hiç konuşmayan padişah kızı da siyah perdenin arkasından cevap verir:

“Ey padişahım, sen onları da vezir diye başına toplamışsın. Bir çıplak adamın sözüne cevap veremediniz. Kız hocanıdır. Marangoz yaptı, emeğinin parasını alır, terzi de dikti, o da dikişinin parasını alır; hoca da Allah’a dua etti, Allah ona can verdi. Hocaya ne vereceğiz? Kız hocanıdır.” (1973: 351-352; 2002: 281-282).

İkinci masalımız da benzer motifler üzerine kurulan “Padişahın Konuşamayan Kızı” adını taşıyor (Sakaoğlu 1973: 622-624; 2002: 499-500). Bu masalımızı da 1969 yazında,

Kelkit'in Tütenli köyünde, o yıl 39 yaşında olan Mevlüt Kaya'dan derlemiştim. Kaya'nın mesleği çiftçiliktir.

Masalımız, "Bir varmış, bir yokmuş... Bir padişahın bir kızı varmış. Fakat bu kız hiç konuşamazmış. Bir gün padişah tellal bağırtır:

"Kızımı kim konuşturursa ona vereceğim." (s. 622; 499) cümleleriyle başlıyor.

Bu padişah da konuşamayan kızını, konuşturana verecektir. Masalımız üç arkadaş değil, üç kardeş üzerine kurulmuştur.

"Bir adamın da üç oğlu varmış. Bu ilânı duyan küçük oğlu, "Ben bu kızını konuştururum" diye vaad ederek padişahın huzuruna çıkar. Herkes toplanmış, padişahın kızı da bir perdenin gerisinde oturuyormuş. Bu oğlan anlatmaya başlar:

"Efendim, biz üç kardeş idik. Babamız, her birimizi ayrı mesleklere verdi. Büyüğümüzü marangoz yanına, ortancamızı terzi yanına verdi. Beni de bir hocanın yanına hafızlığa gönderdi. Kardeşlerim marangoz ve terzi oldular, ben de hoca oldum. Babamızın işi rast gitmedi, iflâs etti. Bize dedi ki:

"Oğullarım, bundan sonra siz kazanıp getirin, hep birlikte yiyelim."

O gece biz, üçümüz de yola çıktık. Epey gittikten sonra gece yarısı bir yerde uyumaya karar verdik. İkimiz uyuyacak, birimiz de nöbet tutacaktı. Evela marangoz olan kardeşimiz nöbete kaldı. Nöbet sırasında etraftaki ağaçlardan birini keserek ondan güzel bir kız heykeli yapıyor. Terzi olan kardeşimi de nöbetinde bu heykele elbiseler kesip dikeyor. Ben de nöbetimde bu heykele can vermesi için Allah'a yalvardım. "Allahım, buna bir can ver de kardeşlerimin yanında da benim yüzümü kara etme." diye yalvardım. Duam kabul oldu, heykel canlandı. Sabah olunca üçümüz kavgaya başladık. Hepimiz, kızın kendisine ait olduğunu söylüyorduk. Evet padişahım, siz söyleyin, bu kız hangimizin? Siz daha iyi bilirsiniz. Yoksa biz birbirinizi öldüreceğiz."

Vezir, "marangozundur.", lala, "hocanıdır.", birisi de "terzinindir.", derken bir karara varamazlar. Bu arada kız dayanamaz, perdenin altından seslenir:

"Padişahım sağ olsun, kız büyük kardeşindir, marangozundur, ilk yapan marangozdur."

Çocuk hemen padişaha der ki:

"Padişahım, kızınızı konuşturdum."

"Hayır o konuşmadı, başkasının sesiydi."

"Konuştu padişahım."

“Konuşmadı.”

Çocuk kızı konuşturmak için yeniden anlatmaya başlar: “Yalnız, sözüm bitince kimse cevap vermeyecek...” (Sakaoğlu 1973: 622-623; 2002: 499)

Dikkat edilirse anlatıcımız, kızın üç kardeşten hangisine verileceği konusunda oyunu marangoz olandan yana kullanmıştır. Oysa önceki masalda marangoz olan oyunu hocadan yana kullanmıştı; çünkü ona göre ilk ikisi yaptığı işin karşılığını alabilirdi, ancak hoca alamazdı. Burada ise söze karışarak konuşan kız, işe başlayanın marangoz olması sebebiyle ona verilmesi gerektiğini söyler.

Üçüncü masalımız, ‘Keloğlan ile Dev’ adını taşıyor (Sakaoğlu 1973:465-466; 2002: 371-372).

Masalımızı 1969 yazında, Kelkit’in Alacaat köyünde, o yıl 65 yaşında olan Nazif Türk’ten derlemiştım. Türk de çiftçilikle uğraşmaktaydı.

Masalımız, “Eski zamanlarda adam eti yiyen bir devle bir Keloğlan kardeşlik olmuş.” (s. 465, 371) cümlesiyle başlıyor.

Masalımızda, Keloğlan’ın yanındaki kızları yemek isteyen deve pek çok kötülük yapan kahramanımız sonunda ona da cezasını verecektir. Keloğlan önce devin karısını öldürür, bunu anlayan dev öfkelenerek Keloğlan’ı öldürme planını kurar:

“Ulan Keloğlan, bunu da yaptın bana. Ben sana yapacağımı bilirim.”

Devin karısını kesip kaçan Keloğlan bir molla kılığına girip devin meşesine [ormanına] gelir. Elinde bir keserle birkaç tane mih... Meşede ağaçları kesmeye başlar. Dev bakar ki meşesinde bir hoca var, devin korkusundan oralara kimseler gelemezken bu hocanın ne işi var oralarda...

“Ne yapıyorsun hoca kardeş?”

“Sorma dev kardeş, bir kıçı yanık vardı da, o öldü. Ona tahtadan bir tabut yapacağım.”

“Pekâlâ, ben gideyim de sana ne lâzımsa getireyim.”

Dev gidinceye kadar Keloğlan tahtaları birbirine çatar, deve der ki:

“Dev kardeşlik, hele şunun bir içine gir hele, o da senin boyunda var idi.”

Keloğlan devi tabutun içine sokunca başlar mihlamaya... Birinci mih, ikinci mih, derken Keloğlan tabutun her tarafını mihlayıp devi bayırdan aşağı yuvarlar. Devden kurtulur, malı mülkü de kendine kalır.” (Sakaoğlu 1973: 465-466; 2002: 372).

Burada, doğrudan marangozluktan söz edilmiyorsa da yapılan iş bir marangoz işidir. Keser, mih gibi araçlarla doğrudan anılmayan testere bu iş için yeterlidir.

Bu masalın, tarafımızdan çocuklar için uyarlanmış bir şekli, yine bizim Türk Çocuklarına Masallar adlı kitabımızda aynı ad altında yer almaktadır. (Sakaoğlu 1976: 131-141)

Masalımız, çocukların daha kolay anlayabilmesi için küçük açıklama ve eklemelerle kaleme alınırken konumuzla ilgili noktalar da eklenmiştir. Ancak bu açıklama ve eklemelerin, masalımızın başka araştırmacılar tarafından yapılmış alan derlemelerinden alınmış olduğunu da hatırlatmak isteriz. İşte masalımızın marangozla ilgili bölümleri...

“Devin evini de [kendine] yıktıran keloğlan bir marangoz kılığına girerek devin ormanına gelir. Başlar bir şeyler kesip çakmaya. Çekiç seslerini duyan dev şaşırır. “Benim ormanıma girmeye kim cesaret etmiş acaba?” diye marangozun yanına gelir:

“Ne yapıyorsun orada marangoz? Burası benim ormanım, sen hangi cesaretle buraya girdin?” (Sakaoğlu 1976: 139-140).

Masalın bundan sonrası önceki masaldaki gibi fakat daha kısa cümlelerle anlatılıp sona ulaşılır.

Masal Araştırmaları kitabımızdaki 33 masal, daha önceleri yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli dergilerde yayımlanmıştı. Gördük ki onlarda, elinde keser ve çivisi olan, ağaç gövdesinden heykel yapan, düşmanını tabut içinde ağırlayan (!) kimseler yok.

Sonuç

Masallar genelde kırsal kesimlerde anlatılırdı; şimdi oralarda da anlatılmaz oldu. Televizyon kanallarının masalları ile dizi filmler, insanımızı ninesinin ve dedesinin dizinden uzaklaştırıp televizyon karşısına bir robot edasıyla dikivermiştir.

1969 yılında dört ay boyunca Gümüşhane ve Bayburt illerimizde yaptığımız masal derlemelerimizde bize kaynaklık eden erkek kişilerin meslekleri aşağıdaki gibidir:

Çiftçi, rençber (55), öğretmen (3), emekli (3), inşaatçı (2), işçi (2) ve birer tane de demirci, imam, köy bekçisi, marangoz, nakliyecisi, nalbant, orman kesicisi, şoför ve tuğlacı.

Marangozluk mesleği masallarımızda pek fazla yer almamaktadır. Ancak gerekli olduğu yerlerde marangozlara veya onların işine benzer iş yapanlara yer verilmektedir.

Kaynaklar

- Tulum, Mertol, vd. (1991), *Temel Türkçe Sözlük 2 / C - I*, İstanbul
- Tulum, Mertol, vd. (1991), *Temel Türkçe Sözlük 3 / I - O*, İstanbul.
- Türk Dili Kurumu (1998), *Türkçe Sözlük 1 / A- J*, Türk Dili Kurumu Yayını, Ankara.
- Türk Dili Kurumu (1998), *Türkçe Sözlük 2 / K- Z*, Türk Dili Kurumu Yayını, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1973), *Gümüşhane Masalları /Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2002), *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1977), *Türk Çocuklarına Masallar*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1984), *Kıbrıs Türk Masalları*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1991), *Türkmen Masalları*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2002), “Masallar”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C.II*, Ankara, s. 131-312 (182 s.).